

## **Operák és nézők** **a hajdani aradi színházban**

Aradon sokan szeretik a zenét, a komolyzenét is. Eszembe jut egy-egy telt házas hangverseny a Kultúrpalotában, vagy a Megbékélés terén rendezett – igaz, ingyenes– őszi operakoncert, ahol annyi volt a néző, hogy a magukkal hozott székeket szinte nem volt hova letenni, pedig az opera ma már egy kicsit elavult műfajnak számít, főleg egy olyan városban, amelynek nincs zenés színháza. Ezért (is) érdemes felidézni azokat az időket, amikor városunkban még aktív operajátszás zajlott.

A fennmaradt dokumentumok tükrében az itt megforduló német társulatok műsorán szerepelt először opera, az első konkrét adat 1820-ból való, Rossini *Hamupipőkéjét* tűzte műsorra akkor Gunst társulata. Magyarul Kilényi Dávid együttese játszott először operát 1832 nyarán a tagjai sorában az első magyar operaszórával, Dérynével. Repertoárjukban szintén **Rossini**-művek szerepeltek, a *Tankréd* és *A sevillai borbély*. (Feltételezhető, hogy már előbb is voltak ilyen előadások, de dokumentum erről nem maradt).



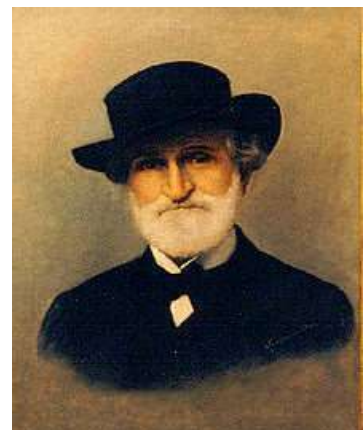
Az utolsó évad az 1935/ 36-os, mikor a helyi társulat operákat adott elő, ifj. Szendrey Mihály és Róna Dezső vezették akkor az együttest, a műsorukban többek között a *Tosca* és a *Bohémélet* szerepelt, melyben egy alkalommal a szólista Tiron Silva és Dinu Bădescu volt. (Természetesen a több mint százéves időszak alatt nem volt folyamatos operajátszás az aradi színpadon.)

Hogy kik nézték ezeket az előadásokat? A 19. században, de még a 20. század elején sem csak a nézők kisszámú műveltebb rétege járt operába, mint napjainkban. Anyanyelvtől függetlenül a páholyokban a város előkelőségei foglaltak helyett, (az újságban évad elején megjelent a bérlők névsora), a földszinti

zártcsékeken a városi értelmiség és a polgárok ültek, a karzaton pedig ott szorongtak a diákok, a cselédlányok és az inasok (vagyis az ipari tanulók).

Ez a színjátéktípus – bármennyire furcsán hangzik a mai ember számára – az operett elterjedéséig (Az 1870-es 80-as évekig) az igényesebb tömegszórakoztatást szolgálta. A látványos tömegjelenetek, a művekben szereplő balettek a csinos balerinákkal és táncosokkal, a káprázatos kosztümökbe öltözött primadonnák el tudták fogadtatni az átlagnézővel is a kicsit „súlyosabb” zenét. Erről Károly Sándor író, aki az 1900-as évek elején nyomdásztanuló volt Aradon, A mosolygó esztendő című önéletrajzi regényében így ír: *„Abban az időben Szendrey Mihály társulata játszott Aradon. Minden este volt előadás, vasárnap és ünnepnapokon kettő. Egy időben én kaptam a színlapszedői „méltóságot” – mellyel együtt járt, hogy az illető két állandó ingyen jegyet kapott a karzatra, ha vendégeket akart vinni, ehhez még adtak kettőt vagy hármat, így többször elvittem társaimat a „nyomdászpáholyba”. Közülük Vasile az operáért rajongott. Sok részletet elfütyült a Traviatából, a Faustból, a Toscából, az Aidából. Egy alkalommal a nyomdai folyosón éppen a torreador belépőjét adta elő a Carmenből, mikor valahonnan előkerült a könyvkötészet vezetője, aki nem lehetett nagy kedvelője az operairodalomnak, mert jól nyakon teremtette Vasile-Escamillot, és visszakergette a műhelybe a vágógép mellé”.*

Az operaelőadásokon át lehetett élni a művekben tomboló nagy szenvedélyeket, vagy izgulni lehetett az operák sokszor rémdrámába illő eseménysorán (persze csak akkor, ha az énekesek érthetően énekelték a szöveget). Gondoljunk például a 15. században játszó **Verdi**-operára, *A trubadúr*ra, amelyben Azucena, a cigányasszony bosszúból a máglyára küldött anyjáért elrabolja Luna gróf csecsemőkorú kisfiát, hogy ugyanúgy végezzen vele, mint a grófék



tették az anyjával, de önkívületében a saját kisfiát dobja a lángokba, (mindezt a színpadon lobogó tűz mellett mondja el az énekesnő egy gyönyörű áriában). Majd nagy szeretetben felneveli a grófi sarjadékot a saját fia helyett. Ő Manrico, a darab tenorhőse, aki aztán saját bátyjával (az ifjú Lunával) harcol életre-halálra, ugyanabba a nőbe (Leonórába) szerelmesek, és csak a mű végén tudják meg, hogy ők tulajdonképpen testvérek. És ott van az opera látványos cigánytábora a szép balerinákkal, akik csodálatosan táncolnak, a kórus pattogó ritmusú dallamai pedig annyira fülbemászóak, hogy könnyen meg lehetett jegyezni, talán sokan tudják dúdolni ma is. *A trubadúrt* az olaszoknál 1853-ban mutatták be először, és ezt 1856-ban már játszotta Szabó József aradi társulata.

1911. április 21-én Manrico szerepében búcsúzott Aradtól lovag Ferrari D' Albaredo az érdekes arcú, jóképű, (az ideszerződéskor) fiatal olasz tenorista, aki 5 évig énekelt operaszerepeket Aradon, s bár soha nem tanult meg magyarul, hangja, játéka olyan kifejező volt, hogy szárnyakat adott környezetének. A búcsúelőadás *Trubadúrja* egyike volt a legjobb előadásoknak, nem csak Ferrari, de a többiek, Wlassák Vilma, H. Fekete Aranka, Ladiszlay is kitettek magukért – írja a darab kritikájában az Arad és Vidéke.

Ferrari főszereplésével került színre **Puccini Toscája** 1907. február 9-én. Az opera Sardou (Aradon is játszott) azonos című drámája alapján készült, ősbemutatója 1900 januárjában volt Rómában.

*„A zeneirodalom eme nagyságának híre már régen eljutott Aradra, de most került először az aradi közönség elé”*–. írta Farkas Ferenc, Az Arad és Vidéke kritikusa az előadás után. Az idény legnagyobb művészi eseményének ígérkező bemutatót lázas vára-



kozás előzte meg. A társulat több mint egy hónapig készült rá, és az előadás meg is felelt a felfokozott igényeknek. A rendezés „gondos” volt: a maszkok, a jelmezek remekek, a díszletek találóak. A két olasz énekes, Schubert Jenny és Ferrari D’Albaredo csodálatosan énekelt, és igazi, viharzó olasz indulattal játszott. Ladiszlay hangja szintén szépen csengett Scarpia szerepében, de a rendőrfőnök ördögi alakjának megformálása egy kissé erőtlentre sikerült. A sikert igazolja, hogy a II felvonás után a szereplőket hatszor hívták a függöny elé.

A következő években bemutatták Aradon Puccinitől a *Pil-langókisasszonyt*, majd a *Bohéméletet* is Bohémek címmel.

**Wagnert** az aradi operarepertoárban egyetlen mű, a *Lohengrin* képviselte, ez 1903 februárjában került az aradi közönség elé, s ez a bemutató magyar zenetörténeti esemény, ez volt az első magyar Wagner előadás vidéken.

A Pesti Napló az előadást a következőképpen méltatta: *„ünnepe volt Arad városának, olyan ünnep, amely bizonyára fordulót jelent a magyar színészet egész történetében.”*

(...) Eddig az volt a nézet, hogy a vidéki nagyopera megteremtése lehetetlen (sok szereplő, nagy énekar, nagy statisztéria, drága díszletek), de *„Arad bebizonyította, hogy jó vidéki társulat teljesen a maga erejéből tisztességes, szép előadásban, teljes hatással adhat elő nemcsak kis igényű operákat, de olyan nagyszabású műveket is, mint Wagner Lohengrinje.”* (...)

A közönség fogadóképességét bizonyítja, hogy az operát telt házak mellett a szezon végéig hétszer játszották.

A zeneértő közönség körében népszerű volt **Erkel Ferenc**, de az ő „magyaros” művei közel álltak az átlagember lelkéhez, zenei ízléséhez is. Az aradiak há-



rom operáját tartották műsoron, és a nézőtér nem maradt soha üresen, ha ezeket játszották.

A *Hunyadi László*t először 1846 nyarán hallhatták a Szabó–Havi féle együttes előadásában, a társulat az itáliai vendégszereplés előtt még fellépett fel akkor Aradon. Akkori népszerűségét igazolja, hogy 1848. március 17-én, amikor a forradalom hulláma elért Aradra, a publikum a színházban Peti cigány „bandájától” a Hunyadi-indulót követelte, és ezt ők el is tudták játszani.(!!) 1905-ig több mint 30-szor került színpadra a darab, az 1903/1904-es évadnyitó előadása is a *Hunyadi László*, melynek „zengzetes magyar dallamait” kiváló előadásban hallhatták az aradiak: Szilágyi Erzsébet Pewny Irén volt, a Királyi Operaház vendégénekeese, a helyi énekesnő, Zilahyné Gara Mária pedig „díszére lehet az ország első dalszínházának is – írja az Arad és Vidéke 1903. október 2-án..

Nemzeti operánk a Bánk bán Aradon – egy kissé megkésve, 1867 novemberében került először színre (az ősbemutató 1860-ban volt), és 1911-ig több mint 10-szer adták. Ez a mű zeneileg igényesebb a *Hunyadi Lászlónál*, képzetesebb, nagyobb számú szereplő-gárdára van hozzá szükség, ezért került kevesebbszer színre. A *Névtelen hősök* című dalműve pedig a Szabadságsszobor 1890-es átadására szervezett ünneppsorozat egyik száma volt.

A kevésbé művelt publikumot a vígoperák szereplőinek féktelen komédiázása vonzotta az operaelőadásokra. Jól szórakoztak *A sevillai borbély* szellemes agyafúrtságain, és a „Figaro itt, Figaro ott...” kezdetű remek bariton-áriát úgy ismerte minden színházba járó, mint ma a slágereket. Az alak aradi megformálói közül Szerdahelyi Kálmánt kell kiemelnünk. A Nemzet későbbi országos híró szalonkomikusa 1850-ben bariton énekesnek szerződött Aradra, és

egyik kedvence ez a szerep volt, ebben kiélhette a rá annyira jellemző komikai jellemformáló tehetségét.

Az ötvenes-hatvanas években Szabó József volt a direktor Aradon, és ez az időszak itt az operajátszás egyik kiemelkedő időszaka. Ebben az időben az opera a fénykorát élte más színházakban is, a vidék nagyurai vagyonokat áldoztak arra, hogy olyan operatársulatokat szervezzenek, amelyek produkciói konkurálnak a fővárosi előadásokkal. Különösen így volt ez az *„operai extravaganciájáról később is nevezetes Aradon”* – írja a magyar színháztörténet második kötete –, itt Csernovits Péter vagyona ment rá az operabemutatók költséges feltételeinek a megteremtésére, bár csak a repertoár egyharmad részét tették ki a dalművek.

A darabhoz illő díszleteket, ruhákat előteremteni nehéz és sok pénzt igénylő vállalkozás volt, kevesebb pénz esetén a színpadra állítás szegényesre, olykor primitívra sikeredett. Pont Szabó direktorságának idejéből, 1861-ből való az az ironikus rajzolat, amelyben a helyi újságíró kifigurázza *A bűvös vadász* című Weber-opera egyik színpadképének hajmeresztő „látványosságait”: *„nagy szenzációt idézett elő a karzatnál a Farkasbarlang előtti jelenet: a fülesbagoly az előtérben egy fatörzsön rémesen csattogtatta szárnyait, és forgatta szemeit. Halálmadarak röpködtek ujjnyi vastagságú sodronyokon, ... tüzet okádó kígyók, sárkányok, vadkan, ördögsekér végül tüzese rémségesen rossz kiadásban. Nagy hatású volt a puskaporszag. Hát még mikor a szikla kettéválik, és elétűn Számiel megdöbbenő alakjában, mesés görbültségű orral és hosszú fekete süveggel, piros köpenyben. És a menydörgő hang, melyre még a fülesbagoly egyik szárnya is fennakadt, szemei megszüntek forogni, és a hajmeresztő szárnycsattogás nem remegteté tovább a közönséget. Lukácsy mint Számiel nagy hatást idézett elő, nagyobb mint bármikor (...). A zenekar jól játszott, a karok meglehetősek. A nézőtér egészen megtelt.”*

A Farkas-szakadék jelenet díszletei hasonlóan festettek máshol is, például az 1882-es kolozsvári előadáson a nézők ugyancsak színpadi csodákon ámulhattak: ott tüzes szemű bagoly volt, tüzet okádó kígyók viaskodtak, Samiel megjelenésekor az egész barlangot ragyogó tüzeső lepte el.

Egy-egy opera színrevitele azonban akkor lett igazi ráfizetés, ha nézők nem voltak „vevők” az előadásra. Ez történt Aradon Szendrey direktorságának első évada idején 1906. áprilisában, mikor az operatagozat az *Anyegin* bemutatásának nehéz feladatára vállalkozott. **Csajkovszkij** operája abban az időben nem tartozott a könnyen játszható, népszerű művek közé, a fővárosban



is csak némi késéssel, 1902-ben vették be a repertoárba, 1903-ban viszont már játszotta Szendrey akkori pozsonyi társulata. Az áprilisi aradi bemutatón Anyegin szerepét Ladiszlay József énekelte, Tatjana – Kaposy Józsa, Olga – Fenyvessi Margit. Lenszkij – a vendégművész, Pichler Elemér.

Szép de nehéz zene – írja róla Farkas Ferenc, az aradi kritikus április 7-én –, klasszikus magaslatú szépségeit csak zeneileg képzett fül fogja fel. A főszereplők, Ladiszlay és Pichler sem tudták igényesen megoldani a magas fokú művészi feladatot, egyedül Tatjana megformálója, Kaposy Józsa állt a helyzet magaslatán. A kórus és a zenekar Tilger Árpád irányításával megfelelt az igényeknek, és jó volt a rendezés, a közönség azonban nem fogadta olyan lelkesedéssel, amelyet az előadás megérdemelt volna, a második alkalommal már szinte üres volt a nézőtér, így többet nem adták.

A Szendrey-korszak első időszakának operaelőadásairól 1910. október 21-én jelent meg statisztika az Arad és Vidékében. Eszerint 1905 októberétől az 1908/1909 szezon végéig 169 operaelőadás volt Aradon, a neves vendégművészek

közül többek között Krammer Teréz 11-szer, Szoyer Ilonka és Ivonne de Treville 10-szer, Szamosi Elza 4-szer lépett fel Aradon.

1911 után azonban az állami támogatás megszűnésével Szendreynek nem maradt anyagi alapja arra, hogy a drága énekesek szerződését meghosszabbítsa, így csak egy-két népszerű, könnyebb fajsúlyú operát játszottak, azt is nagyobb részt vendégénekesekkel.

A rendszeres operajátszás 1916 decemberében indult újra a kiteljesülő háborús konjunktúra idején, mikor Arad is „kitermelte” a maga új, pénzes társadalmi rétegét, akik megtöltötték a színház addig üresen tátongó széksorait. *„Még soha úgy nem támogatta a színházat a közönség, mint az 1915/16-os évadban”* – nyilatkozta 1916 júliusában színügyi bizottság záróülésén város polgármestere, dr. Varjassy Lajos, így lett pénz operákat is játszani. („Színházi láz” uralkodott ebben az időben egész Monarchia területén.)

Az „operaévad” 1916 december 22-én indult a *Hoffmann meséinek* bemutatásával. A színház és a közönség életében jelentős eseményt Farkas Ferenc az Arad és Vidékében így értékeli: *„Mint harmat a szomszagos földre – újra operaelőadás Aradon, mert volt ugyan dráma, vígjáték, operett, és mindegyiknek megvan a maga szépsége, de egyik sem ér fel egy operaelőadással, s nem Arad hibája, hogy eddig nélkülöztük.*

A sorokat olvasva elgondolkoztam: ha bejelentenék, hogy – valami csoda folytán– mondjuk 2013 szeptemberétől újra rendszeresen kezdenének itt operákat játszani, vajon azt is ilyen ovációval fogadnák az aradiak?? Nem hiszem. Napjainkban, mikor a modern technikai eszközök a „szobába hozzák” az operaelőadásokat a világ bármely részéről, nem valószínű, hogy a műfaj iránt érdeklődők rendszeresen megtöltenék a széksorokat a helyi – nem feltétlenül elsőrendű– produkciókon. Egyébként is, napjainkban kinek volna pénze és ide-

je arra, hogy annyit járjon színházba, mint az elődeink. De azért a mai operaszerető embernek jól esik elmélázni a „régiszepek időkön”, mikor az aradiak akár hetente nézhettek „élőben” operát.

*Piroska Katalin*

*Nyugati Jelen Évkönyv. 2014*